

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 371.134:124.5

Олег Антоновський

ПЕДАГОГІЧНА АКСІОЛОГІЯ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті висвітлено поняття «цінність», «ціннісні орієнтації». Показано проблему ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Розглянуто важливість формування цінностей у сучасних студентів. З'ясовано, що аксіологічна теорія має багаторівневу структуру. Представлено результати констатувального етапу дослідження.

Ключові слова: педагогічна аксіологія, ціннісні орієнтації, професійна компетентність, духовно-моральні цінності.

Тенденції цивілізаційного розвитку визначають нові вимоги перед освітою, що відіграє вирішальну роль у становленні кожної особистості. Цінуючи минуле вітчизняної освіти, її досягнення у сфері культури мислення, віддаючи належне її сучасним досягненням, особливо у перебудові педагогічних стратегій навчального процесу на всіх рівнях, – говорив Президент національної академії педагогічних наук України В. Г. Кремень на відкритті міжнародної наукової конференції. «Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи», у травні 2011 року в Харкові – слід чітко визначити нові освітні завдання і рішуче та наполегливо взятися за аксіологічну спрямованість і їх реалізації [5, с. 8].

Дослідження виконано згідно з тематикою передбаченого планом науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки і педагогічної майстерності, «Сучасні педагогічні технології в підготовці майбутніх вчителів», вимогам реформування освітньої системи визначеними Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, закону «Про освіту», державною національною програмою «Освіта (Україна XXI століття).

В умовах демократизації, духовно-інтелектуального відродження українського народу, зростання культурно-просвітницької активності мас, гуманізації та гуманітаризації реформованої освіти росту національної самосвідомості суспільства активізується проблема духовного збагачення, переосмислення цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Так, у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначено, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України,

формування покоління, здатного створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. Тому одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти є формування загальнолюдських цінностей майбутніх фахівців.

Мета статті – визначити поняття цінності у психолого-педагогічній літературі, розглянути важливість формування цінностей у сучасного студентства, з'ясувати класифікацію цінностей.

У науковій літературі існує велика кількість тлумачень понять та класифікацій цінностей. Отже, ця проблема знайшла відображення у філософській, соціологічній, психологічній та педагогічній науках. До генези поняття «цінність» зверталось багато сучасних філософів (З. Брожик, В. Василенко, В. Водзинська, О. Дробницький, В. Молодиченко, А. Москаленко, І. Попова, В. Сержантов, Л. Столович, В. Тугарінов та ін.). У вітчизняній науці проблема цінностей знайшла своє відображення у філософській (О. Дробницький, С. Лопова, Л. Столович, В. Тугарінов та ін.), соціологічній (А. Здравомислов, В. Оссовський, А. Ручка, В. Ярова та ін.) та психолого-педагогічній літературі (Б. Ананьєв, І. Аносов, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Кікнадзе, В. Крижко, Л. Узнадзе та ін.).

Педагогічні аспекти проблеми формування, розвитку ціннісних орієнтацій розглянуто та проаналізовано за різними напрямками: аксіологічними (В. Гриньова, В. Молодиченко, М. Нікандров, В. Повзун, А. Серий, В. Сластьонін, Т. Смирнова та ін.), діяльнісним (В. Анненков, Т. Брайченко, С. Вершловський, В. Волкова, Н. Нікітіна, З. Павлютенкова, С. Хмара, М. Чернобаєва, Є. Шиянов та ін.), особистим (В. Дзюба, О. Медведенко та ін.), системним (Є. Андрієнко, І. Лушнікова, М. Окса, М. Ситнікова, О. Яромленко та ін.).

Роль та вплив цінностей та ціннісних орієнтацій на становлення особистості висвітлено у працях Є. Барбіної, К. Беха, А. Богуш, М. Боришевського, В. Бутенка, Т. Бутківської, І. Зязюна, П. Крицької, Л. Ломака, Л. Савченко, Р. Скульського, В. Струманського, І. Тараненко, Л. Хомич та ін.

У вітчизняній філософській науці існує відповідний досвід трактування поняття цінностей, передусім з позицій марксистсько-ленінської філософії. Найбільш відомими є праці О. Дробницького, І. Попової, В. Тугарінова. Так, В. Тугарінов у своєму дослідженні говорить, що цінність несуть ті явища (сторони, властивості явищ) природи та суспільства, які корисні, потрібні людям історично визначеного суспільства чи класу в якості дійсності, цілі, ідеалу [9]. З даного визначення випливає, що цінністю може бути не тільки те, що існує, але й те, що ще необхідно здійснити, за що потрібно боротися. Критерієм цінності В. Тугарінов називає корисність. Отже, він трактує цей феномен у трьох варіантах: 1) цінність як значущість, корисність предметів та явищ; 2) цінність як ціль, ідеал; 3) цінність і як значущість, і як ідеал.

Близьким до даного розуміння феномену філософії є І. Аносов. «Явище цінності виникає за умов протиріч між уже досягними потребами; виниклою необхідністю..., з одного боку, «а існуючою дійсністю, яка на даний момент ще не дозволяє відразу і повністю вирішити ці проблеми, з іншого боку» – зазначає І. Аносов [1, с. 7]. Відповідно, ці протиріччя – тільки духовні прагнення, ідеали, принципи, норми моралі і є сферою цінностей. Цінності в його концепції виступають як особливі продукти духовної діяльності людини, у ході яких певним чином перетворюються та демонструються соціальні властивості речей [1, с. 65].

У свою чергу В. Ядов звертає увагу на виховний аспект теорії цінностей, підкреслюючи, що виховання передбачає усвідомлення вихованцем конкретних явищ як цінностей так і не цінностей, відповідне ставлення до сукупності цінностей, і що ціннісні орієнтації відіграють провідну роль у побудові довготривалих програм з поведінки.

Цінність за своєю психологічною сутністю ототожнюють з категоріями «значущість» (Н. Добринін), «установка» (Д. Узнадзе), «ставлення» (В. Мясіщев), «особистісний сенс» (О. Леонтьєв).

С. Рубінштейн відносив людей, явища матеріальної та духовної дійсності до розряду цінностей. Він писав; «Цінності походять від співвідношення світу і людини, виражають те, що в світі, включаючи і те, що створює людина у процесі історії, все те, що є значуще для людини» [7, с. 36].

Із неоднозначності поняття «цінність» випливає й різноманіття класифікацій. Більшість учених поділяє всі цінності на цінності матеріальні та духовні (В. Брожик).

В. Брожик вважає, що будь-яка ієрархія цінностей, будь-яка їх типологія є вираженням відповідного, історично досягнутого стану суспільства і, крім розподілу цінностей на матеріальні та духовні, розподіляє їх на: 1) дійсні та концептуальні; 2) первинні, вторинні, третинні, де первинні цінності задовольняють біологічні потреби, до вторинних відносяться матеріальні цінності, третинні цінності – це засоби комунікації; 3) теперішні, минулі та майбутні; 4) фінальні та інструментальні; 5) утилітарні, правові, релігійні, естетичні тощо. В. Брожик достатньо повно виділив типологічні системи цінностей [2].

Аналіз проблеми цінностей приводить К. Роджерса до чотирьох припущень: 1) ціннісний процес як частина життя людини має органічну основу, базується на довірі людини до мудрості цілісного Я, а не якоїсь його частки; 2) ефективність цього процесу прямо пропорційна відкритості людини своєму внутрішньому досвіду; 3) чим більше відкритість людей їх внутрішньому досвіду, тим більшою є спільність цінностей; 4) загальні для всіх людей цінності гуманістичні та конструктивні. К. Роджерс вважає, що універсальні цінності дійсно існують, однак вони знаходяться у самій людині, тому їх не можна а можна лише створити умови для їх розвитку [1].

Таким чином, цінність як аксіологічна категорія має багаторівневу

структуру. Загальним, об'єднуючим є той факт, що цінності відображають світ людини, її культуру. Цінності можуть існувати суб'єктивні, що відображаються у свідомості людини. Діалектика даної аксіологічної категорії показує, що в історії розвитку суспільства вищою цінністю стає людина як особистість, як самоціль суспільного розвитку.

Діяльнісний аспект цінностей отримав розвиток у розробці поняття «ціннісні орієнтації», яке також не має єдиного визначення.

У нашому дослідженні ми виходили з того, що низка дослідників намагається визначити ціннісні орієнтації через ідеали, спрямування цілі (Б. Ананьєв, В. Анненков, Є. Соколов) адже спрямованість особистості на ті чи інші цінності складає її ціннісні орієнтації [1, с. 3]. Цієї ж думки дотримується у своєму дослідженні М. Окса «Спрямованість особистості складає найважливішу її сторону, визначаючи її соціальну та моральну цінність» [6, с. 8]. Є. Соколов надає особливого значення ціннісним орієнтаціям у формуванні спрямованості особистості, де вони виконують п'ять основних функцій: експресивну, адаптивну, захисну, пізнавальну та функцію внутрішньої координації. Ціннісні орієнтації у В. Ольшевського розуміються як життєво важливі цілі, прагнення, ідеали, на які особистість спрямовує свою діяльність. Деякі вчені визначають ціннісні орієнтації через систему установок (Н. Кон, Д. Узнадзе). «Орієнтації, спрямовані на будь-які соціальні цінності, називаються ціннісними орієнтаціями», визначає Н. Кон [4, с. 26]. На думку М. Окси, ціннісні орієнтації виступають як соціальна властивість особистості, яка орієнтує індивіда на досягнення основних цілей життєдіяльності, на активну участь у процесі засвоєння відтворення матеріальних і духовних цінностей, в яких задовольняються вищі потреби людини [6, с. 18]. Та, на жаль, сучасні студенти та старшокласники у своїх ідеалах не бачать яскравість загальнолюдських цінностей, духовно-моральні цінності у них на середньому рівні ієрархії цінностей, а це потребує подальшої роботи. Нерідко ціннісні орієнтації визначаються, як важливий елемент внутрішньої структури особистості, закріплений життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його хвилювань, який дозволяє розрізнити значуще, суттєве для даної людини і незначуще, несуттєве. Отже, актуальність зазначення проблеми, недостатня її розробка, необхідність подолання визначених суперечностей і зумовили вибір теми нашого дослідження. З визначення цих важливих елементів, ми провели констатувальне дослідження.

Експериментальне дослідження було проведено на базі студентів I–II курсу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, спеціальності українська мова та література. В опитуванні брали участь 132 студенти.

Аналізуючи відповіді на запитання анкети «Чим приваблює Вас освіта?», студенти педагогічного ВНЗ на перше місце ставлять можливість

отримати професію, яка їм цікава 72,7 %, на друге можливість найбільш повно реалізувати свої здібності (54,5 %), на третьому місці (53,1 %) можливість стати освіченою людиною, на четвертому – можливість спілкування з цікавими людьми (30 %). Наміри студентів працювати за спеціальністю у держсекторі висловили лише 21,2 % майбутніх педагогів, 15 % студентів педвузу планують навчатися в аспірантурі. Бажають здобути другу вищу освіту та працювати за спеціальністю у недержавному секторі 12 %, багато студентів не пов'язують свою роботу з отриманою спеціальністю, бажають займатися чим завгодно, тільки б добре платили і не бути безробітним. Прагнуть продовжити навчання за кордоном 3 %.

З метою визначення проблеми формування ціннісних орієнтацій у шкільній практиці, ми спостерігали, опитували шкільних учителів. У ході експерименту вивчався досвід роботи вчителів школи, а також проводилось опитування вчителів, яке показало, що на уроках вони рідко акцентують увагу на розвитку загальнолюдських цінностей особистості, пояснюють це браком часу. Частина вчителів (21 %) використовують навчальний матеріал предмета для показу, аналізу й синтезу ситуацій «добро – зло», «прекрасне – огидне», «щедрість – жадібність», «життя – смерть», «справедливість – несправедливість».

Учителі наголошують на тому, що проблема загальнолюдських цінностей пов'язана з соціальною сферою суспільства, економікою країни.

Учителям більше уваги треба приділяти роботі з розвитку загальнолюдських цінностей з такого напрямку, як проблемний виклад знань, виконання учнями самостійних завдань, використанню дидактичних ділових, рольових ігор, спеціально створених ситуацій.

Аналіз спостережень показав, що викладачі вищих навчальних закладів мало та не завжди вчасно використовують на заняттях такі ситуації, які б формували загальнолюдські цінності. Через те у студентів переважає низький та середній рівень сформованості цих понять; низький рівень пізнавального інтересу до предмета, переважають задовільні та незадовільні оцінки. Спостереження за студентами доводить, що загрозою для них є ще й психологічне налаштування: песимізм, прагнення жити сьогодинішнім днем, відсутність бажання наполегливо вчитися. Виходом з цієї ситуації, на наш погляд, є перегляд всіх навчальних програм та орієнтація на формування ціннісних парадигм виховання.

Проведений нами експеримент показав, що використання ситуацій та завдань з формування загальнолюдських цінностей на заняттях з курсів «Вступ до спеціальності» та «Педагогіка» підвищує якість знань, викликає цікавість до предмета, приводить до прояву міжособистих відносин типу вчитель – учень», «учень – учитель», знімає напругу і робить атмосферу занять психологічно більш легкою і невимушеною. Основними показниками, за якими ми визначали рівень сформованості загальнолюдських цінностей, є такі: 1) ставлення до громадської діяльності; 2) загальнолюдські якості;

3) культура спілкування; 4) вміння виходити із складних ситуацій, які сприяють формуванню загальнолюдських цінностей; 5) ставлення студентів до навчання; 6) пізнавальна активність студентів.

Під час використання на заняттях ситуацій, завдань визначення загальнолюдських цінностей студенти повинні були уважно слідкувати за ходом думок своїх одногрупників, ставити питання щоб підтримати хід розмови. Від них вимагалось виявлення засвоєних знань та обґрунтування, прояв загальнолюдських цінностей.

Про зріст сформованості загальнолюдських цінностей свідчать результати спостережень над студентами, їхнє опитування та анкетування. Отримані дані занесені в таблицю 1.

Таблиця 1.

Динаміка зростання сформованості загальнолюдських цінностей (%)

Критерії	Показники	До експерименту	Після експерименту
Мотиваційний	Усвідомлення значущості загальнолюдських цінностей	30	41
Діяльнісний	Потреба розвивати свої загальнолюдські якості та усвідомлювати їх	40	45
Оцінний	Уміння оцінювати соціальне бачення ситуацій	30	46
Середній показник, %		36	44

З таблиці видно, що рівень сформованості загальнолюдських цінностей студентів підвищився з 36 % до 44 %.

Студенти стали більш терплячими, щирими, гуманними. Відповіді на заняттях стали більш розширеними, вагомими. У більшості студентів виник інтерес до читання. Дані досліджень свідчать про те, що введення у навчальний процес ситуацій, які розкривають поняття «добро – зло», «справедливість – ганьба», «любов – ненависть» – сприяють зростанню загальнолюдських цінностей студентів, допомогли підвищити пізнавальну активність. Примножилась кількість студентів, які позитивно почали ставитись до навчання.

Впровадження у практику результатів досліджень, як нам здається, сприятиме більш глибокому і успішному втіленню в життя завдань, відбитих у концепції національної загальноосвітньої школи.

Отже, ціннісні орієнтації визнані провідними елементами в мотивації

людських вчинків, реалізації програм з поведінки, при цьому навіть діагностуються механізми їх зародження та формування. Слід відмітити, що у структурі особистості місце ціннісним орієнтаціям відводиться у спрямованості, відзначений безпосередній зв'язок з іншими компонентами особистості. Ціннісна орієнтація є елементом структури особистості, який функціонує на свідомому рівні.

На підставі аналізу філософської, соціологічної, психологічної педагогічної літератури можна зробити висновок, що ціннісні орієнтації – це вибіркова, відносно стійка система спрямованості особистості, зорієнтована на певні соціальні цінності, яка формується у діяльності людини. Молодь є найбільш сприятливою до процесів трансформації суспільства категорією населення. Аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновок, що більшість студентів орієнтована на індивідуалізм, не розраховує на допомогу від держави. Тому потрібне коригування виховної роботи серед молоді. Подальшу свою діяльність ми вбачаємо у з'ясуванні мотивів студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аносов І. П. Педагогічна антропологія : навч. посібник / І. П. Аносов. – К. : Твім інтер, 2005. – 24 с.
2. Брожек В. Естетика на каждый день / В. Брожек. – М. : Знание, 1991. – 208 с.
3. Вієвська М. Г. Студент ХХІ століття / М. Г. Вієвська, Л. О. Савченко // Збірник наукових праць. – № 7. – Кривий ріг, 2004. – С. 3–7.
4. Кон І. С. Как построить свое «Я» / І. С. Кон. – М. : Просвещение, 1991. – 115 с.
5. Кремень В. Г. Аксиологічний зміст спрямованості національної освіти в Україні / В. Г. Кремень // Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи : Третя Міжнародна наукова конференція. 13–14 травня 2011 р. : зб. матеріалів. – Харків : Міськдрук, 2011. – С. 8–14.
6. Окса М. М. Генеза вивчення загально педагогічних дисциплін у вузах України в ХХ столітті : монографія / М. М. Окса. – Мелітополь : МДПУ, 2001. – 313 с.
7. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн // Проблемы общей психологии. – М. : АПН РСФСР, 1976. – С. 253–381.
8. Слостенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию / В. А. Слостенин, Г. И. Чижикова. – М. : Академия, 2003. – 192 с.
9. Тугаринов В. П. О ценностях жизни и культуру / В. П. Тугаринов. – Л. : ЛГУ, 1960. – 156 с.